

"לכתוב שירה אחרי אושוויץ זה מעשה ברברי" - ייחודיותה של השואה בהסטוריה האנושית/

רישומים מפי פרופ' יוסף בן-שלמה ע"ה, ערב יום השואה, 1999

תמצית

השואה הינה ארוע מכונן בהסטוריה האנושית שאין שני לו. בפעם הראשונה בתולדות האנושות היא מעמידה במבחן את הרוח האנושית מבחינה פילוסופית, דתית ואמנותית:

יש פילוסופים הטוענים שצריך היה להמציא מחדש את תרבות המערב בעקבות המשבר הזה. יש פילוסופים שטוענים שהשואה סדקה את המבנה הלוגי, הרציונלי של פילוסופיית המערב, מאחר שהיתה ארוע בלתי-רציונלי בעיקרו.

יש תיאולוגים הטוענים שיש להמציא מחדש את עיקרי הדת משום שאידיאת הרוע, השטן, עקפה את אלוהים ונגלתה לאנושות לראשונה בשואת היהודים.

הכחשת השואה, בטווח של כמה עשורים, תהא בלתי נמנעת, משום שהדבר בלתי רציונלי ומכאן, בלתי-נתפש. השואה תיחשב מדע בדיוני, פנטסיה לא פחות, גם לאלו שאינם מכחישי שואה אידיאולוגיים.

לכן, כל נסיון להשוות בין מעשי צה"ל/מדינת ישראל למעשי הנאצים הוא הכחשת שואה בפני עצמו, משום שגם אם הפלשתינים סובלים קשות תחת השלטון הישראלי, אם בכך תסתכם תופעת השואה, זו זילות התופעה לכל האנושות, לא רק ליהודים.

השואה היא תופעה ייחודית לא רק מבחינת הרוצחים, אלא גם מבחינת הנרצחים.

- ארבעת העקרונות שמבליטים את ייחוד השמדת היהודים הם:

1) עקרון הטוטליות. אדם נרצח מפני שהוא נולד. לא מפני שהוא נולד יהודי. אי אפשר היה להימלט מגורל זה. נעשו תכניות מפורטות לאיתור כל יהודי ויהודי על פני הגלובוס, במטרה ליצור עולם "ודן ריין" (נטול יהודים). אין אף מקרה אחר בהסטוריה בו תכננו במפורט להשמיד קבוצה אתנית מחוץ להקשר הגיאוגרפי של הסכסוך האמור.

2) היעדר הרציונל - גם במעשי הזוועה הנוראים ביותר, אפשר לדבר על התכלית שמאחריהם (לא מוסרית ככל שתהיה). בשואה, פעלו הנאצים להשמדת יהודים לא רק ללא תכלית, אלא תוך גרימת נזק לעצמם.

3) והמטריד מכל - היה זה זיווג של מעשה לא רציונלי עם התכנון הכי רציונלי (שבא לידי ביטוי בועידת ואנזה). של כל מנגנון המדינה. **ואף אחד לא קם!**

4) הרוצחים הללו לא היו פושעים. האנשים שהוציאו לפועל את השגעון של היטלר לא היו משוגעים בעצמם. היו אלו אנשים הגונים, אנשי משפחה, הומניסטים בהשכלתם, שלא איבדו צלם אנוש למרות מעשיהם. הם לא איבדו את האבחנה בין טוב לרע. אחרת לא היה ניתן להעמידם לדין..

- מצד הנרצחים, תחושתם הייחודית היתה שלא ידעו על מה ולמה משמידים אותם. הם לא יכלו לקבל את זה שרוצחים אותם רק משום שהם נולדו.

- מאותה סיבה, זו הפעם הראשונה בתולדות האנושות שלנרצחים לא היתה שום אופציית מילוט. לא ניתן היה לבגוד, לשתף פעולה, להתנצר, להתאסלם. אפילו לא ניתן היה למות על קידוש השם.

הפן האינטלקטואלי 2010 - השאלה באיזו מידה היה ניתן אחרת מצד הנרצחים היא נוראה. ובכל אופן, משך כל דורות הגלות נהגו היהודים בהישרדות, 'רקדו לפני הפריץ'. ההישרדות היתה הדבר הכי חשוב. לבלוע את הרוק, ההשפלה, הזקנים הגזוזים... באופן פרדוקסלי, ייתכן מצב שבו אם לא היו חושבים במוד הישרדות, היו שורדים יותר. החיים זה לא ערך עליון. כבוד זה לא דבר בזוי.

טנק מרכבה ממלא אותי שמחה. אני מיליטריסט. בגלל השואה. ליהודים לא יעשו את זה יותר. אבל בערב מלחמת ששת הימים, באופן די ספונטני, אמרו - לפחות אושוויץ כבר לא יהיה פה...

טקסט מלא

הייחוד של השואה הוא מבחינה אנושית כללית תופעה שאי אפשר למצוא כמותה. יכול להיות שלישראלי צריך להיות יותר אכפת שהרגו שישה מיליון יהודים. אבל מבחינה אנושית, יש כאן תופעה ייחודית. וצריך להסבירה.

מדוע בעצם העניין ייחודי? השואה מצינת שבר מיוחד במינו בכך שהיא מעמידה בספק את שלוש התחומים של הרוח האנושית (לפי החלוקה של הגל), המתבטאת באמנות, בפילוסופיה ובדת.

תיאודור אדורנו, הפילוסוף היהודי החשוב, כותב ב-1944 ביומנו: "המחשבה שאחרי המלחמה הזו יוכלו החיים להימשך כרגיל, ואז אפשר יהיה לבנות את התרבות מחדש... המחשבה הזו היא מחשבה אוילית. מיליון יהודים נרצחו והדבר הזה אמור להיות כמין שלב ביניים, ולא הפורענות עצמה?". אותו אדורנו כתב ב-1949 אחרי המלחמה אמירה שלא נאמרה על אף מאורע אחר, יהא זוועתי ככל שיהיה: "לכתוב שירה אחרי אושוויץ, הוא מעשה ברברי". כלומר, תרבות שלמה, תרבות המערב, נהרסה כולה לגמרי. בשנת 1966 הוא אומר, "כשאני אמרתי שלכתוב שיר אחרי אושוויץ זה ברברי, אני טעיתי, משום שראוי שאפילו הסבל הזה, שאין דומה לו, יונצח".

מבחינת הרוח האנושית, הדבר הזה לא נאמר. זה לכשעצמו הוא עובדה. האנושות ידעה מעשי זוועה נוראים, ג'נוסייד ותופעות אחרות, אך גם כשסטאלין הרג 20 מיליון איש, אף אחד לא אמר שאי אפשר לכתוב שירה. כשאדורנו שואל "האם אפשר לחיות בכלל אחרי אושוויץ?", זו אמירה שנשמעת היסטרית. מה יש? האנושות ראתה עוד דברים נוראים באמת. מה גורם לו לומר את הדבר הזה דווקא על השואה?

אמירה זו מבטא את ההכרה שמהו נשבר אחרי אושוויץ, בעצם המושגים שלנו על מחשבה לוגית. בפילוסופיה מדברים על מחשבה רציונלית או אובייקטיבית, שלכל דבר יש צדדים אחדים. ניתן לעשות דיון על כל נושא שרוצים, כל מעשה זוועה, ובו יהא נציג לכל צד שיצדיק אותו. יסבירו למשל הסרבים מה עשו לבוסנים לאנשים נטולי דעה קדומה. זה טבעו של דיון רציונלי בכל נושא. מי הרשע ומי הצדיק. גם בדרום אפריקה עשו דיונים על אפרטהייד.

איננו יכולים לתאר לעצמנו שיהיה דיון בין יהודי ואיש א.ס.א., שאחד יסביר מדוע לא היה צורך ביהודים והשני יסביר מדוע יש צורך ביהודים. ההשקפה של הרציונליות והאובייקטיביות הגיעה לשיאה בתפישה הפוסט-מודרנית/ דה-קונסטרוקטיביסטית, שטוענת שלכל אחד יש את הנרטיב שלו, אבל למעשה אין עניין של טוב ורע באופן ברור אלא יש נרטיבים מתחרים. כל אחד בוחר לעצמו את תוקף האמת, הטוב והרע.

בהקשר זה, עם זאת, קיימת טענה מתודית חשובה - זהו מקרה שבו גם הפוסט-מודרנים מסכימים על נרטיב אחד! שום דה-קונסטרוקטיביסט שפוי בדעתו, אלא אם כן הוא מכחיש שואה, יטען שיש נרטיב נאצי לא פחות צודק, שמסביר שבעצם מיליון וחצי ילדים שמוכנסים לתאי גזים יש בזה הגיון מבחינה כלכלית, פוליטית... כל זמן שמדובר על הפאשיזם ואפילו על הנאציזם כמשטר, באמת יכול להיות נרטיב. אפשר היה להבין את ההגיון מאחרי מעשי זוועה אחרים שביצע הצבא הגרמני, כמו רצח כל הקומיסרים של הצבא האדום שהיו האידיאולוגים שדחפו את הקומוניזם. אבל לא כשמדובר על מה שנקראה שואה או השמדת היהודים. עד כאן. גם אמיל פקנהיים, פילוסוף הגליאני בהכשרתו שעסק הרבה בשואה, אמר ש"השואה משתקת את היכולת לעסוק בפילוסופיה, מפני שהיא מעמידה בסימן שאלה את הטבע האנושי עצמו באופן שלא היה כמותו".

המשבר אינו רק אמנותי או פילוסופי אלא גם תיאולוגי. יש תיאולוגים פרוטסטנטים כמו רוייקה, שאומרים שרק השואה מחייבת רביזיה גמורה של התיאולוגיה הנוצרית כולה. הרביזיה נדרשת לא רק ביחס ליהודים (לא ניתן לדרוש מהם יותר להמיר דתם), אלא ביחס לנצרות עצמה. טענתו תיאולוגית טהורה - כי זו הדרך היחידה שנוצרה לעקוף את אלוהים ולראות את השטן. שטן פירושו הרוע הטהור, המוחלט. זו התופעה היחידה בעולם שנראתה בעיניו רוע מוחלט. מעבר למליצה של 'רוע שטני'. עד השואה לא היתה דוגמא לרוע טהור. גם השטן הוא אידיאה טהורה בלשון אפלטונית. יש אידיאה של הטוב, השונה מדבר טוב זה או אחר, ויש השטן כאידיאה של הרוע. זו הפעם היחידה שנגלתה.

יש פיוט לשבועות, שיר הלל בארמית, שנקרא 'אקדמות': "אפילו אם כל צבא השמיים זה קלף, וכל העצים עטים, וכל האוקיינוסים דיו, ואפילו כל תושבי העולם סופרים כותבים יומם ולילה, לעולם אין אנו מספיקים להגיד תהילת הבורא..." על אותו משקל, כותב הסופר השוויצרי פרנץ ורבר: "לעולם לא נוכל להבהיר למי שיחיו אחרינו את מלוא משמעותו של החורבן הזה. תעודות לאין ספור שהותירה

הבירוקטיה הבלתי נלאית של הרוצחים עצמם, סיפוריהם הרבים של עדי ראייה שנמלטו, היומנים, כל מליוני המלים האלו לא יספיקו.”

בעניין הזה יש בעיה רצינית, שמבליטה באיזו מידה המאורע הזה מכונן.

זה דבר עצוב, או נורא. אבל הכחשת השואה זה דבר שאי אפשר למנוע. לא הכחשת עצם השואה ברמה הוולגרית, שאומרים שזה זיוף וכו', היום יש חוק בהרבה ארצות שמוציא מכחישי שואה מחוץ לחוק, שגם זה דבר ייחודי שאין כמוהו. זהו חוק בלתי דמוקרטי בארצות דמוקרטיות התומכות בחופש ביטוי, שאתה עשוי ללכת לבית הסוהר על שהבעת השערה, היפותזה הסטורית, שלא היו תאי גזים, בשם החופש האקדמי. שימו לב. אין חוק דומה לזה. מה, זה לחץ יהודי? ברור שלא. אבל זה עניין שולי. גם הטלביזיה הפלסטינית לא מפסיקה לשדר מצעד אנשי רוח מכחישי שואה. ברור שהקהילה העולמית עדיין אומרת שלא היתה שואה.

אני מדבר על הכחשת השואה הבלתי נמנעת בדור הבא, בעוד חמישים שנה. מדוע? מפני שזה סיפור שלא יאומן. כל הסיפורים האחרים שתספרו, אפרטהייד, וגזנות, וסטאלין, וטוטסי, וקמבודים, איש לא יגיד שזו המצאה, שזה שקר. מי שיקרא דיווח על מה שקרה באושוויץ, זה נשמע מדע בדיוני. יש דבר מעניין. ספילברג עשה סרט חשוב על פרשת שינדלר. אבל זה פרדוכס גדול. אין לי ספק שעוד 50 שנה, כשם שספילברג עשה את מלחמת הכוכבים, כך מי שרואה את הסרט 'רשימת שינדלר', יחשוב שזה טירוף גמור, שאנשים הולכים לתאי גזים, ועושים מהם סבון, ויש שם אדם פושט רגל, שמשלם שוחד מכיסו, כדי שירשו לו לגייס אנשים לעבודה. זה סיינס פיקשן בטעם רע. ואני אומר לכם שזה יותר מדע בדיוני ממלחמת הכוכבים.

פרידלנדר, הנחשב הסטוריון שקול (לא כמו שאומרים על גולדהאגן), מתאר את מה שהיה לפני השואה בגרמניה, חוקים הזויים במדינה מודרנית, והוא כותב שרוב רובם של היהודים לא היו מודעים למה שהולך. לא יכלו להבין לאן זה הולך. חשבו שהמסטר הוא יילך מתישהו. ואז הוא מצטט את משה אנבוגן, הסטוריון יהודי שחי בגרמניה, שכתב בשנות השלושים: "יכולים הם לדון אותנו לרעב, אך לא למיתה ברעב".

היה באותה תקופה סרט גרמני יפה, חדש, בשם 'ספינת השוטים'. רואים בו אנייה גרמנית ואנשים נוסעים עליה לאמריקה. הסרט מספר את קורות חיי כל אחד מהם, וביניהם יש גם גמד אחד, ויהודי אחד. כיוון שזה כבר בשנות השלושים ויהודים הם מצורעים וכו', אז שמו אותו בשולחן נפרד, צדדי. והיהודי שמח וטוב לב. זה בסרט, כן? ואז הוא אומר לגמד - תראה, אנו חצי מיליון יהודים בגרמניה. מה יעשו לנו, יהרגו את כולנו? יש חוקים. והגמד הזה מסתכל עליו במבט סרק... כלומר, האיש הזה היה צודק? כמו שאמר אנבוגן. אוקיי, זה לא מוסרי, אבל למה שיעשו את זה?

אני יודע דבר אחד על עצמי. אם הייתי חי בזמן השואה והיו מספרים לי מה קורה שם (כמו שהיו כאלו אחדים שהצליחו לברוח משם, לספר, אך לא הצליחו לגייס את עזרת העולם להפציץ את אושוויץ...), אני הייתי אומר שהאדם הזה שהוא משוגע, היסטרי. שאומר לך שהחוות הללו שלוקחים אותך, מחנה עבודה, מחנה ריכוז, ברגע שתגיע לשם, ראשית כל יפרידו אותך מכל המשפחה, אחר כך את אשתך והילדים יכניסו לתאי גזים, אז יעקרו לך את שיני הזהב ויכניסו אותך לתאי גזים או שישאירו אותך כאן מוזלמן... אני שואל אתכם: זה סיפור? זה אדם משוגע, לא מפני שאיני מאמין לרשעות של הגרמנים, אלא פשוט משום שזוהי תופעה ייחודית - לא מבחינת מעשי תועבה שנעשים כאן בהכחשת השואה, כי אם מישהו משווה את מה שעושים לפלשתינים למה שעשו הנאצים, או פרופסור לא חרדי באוניברסיטה שאומר שילדי חברון הם היטלר יוגנד, או שאלוף בצה"ל אומר שהכיפות הסרוגות מזכירות לו צלבי קרס, או כשאומרים "מה שעושים פה זה מה שהנאצים עשו" -

אתם מבינים מדוע זה הכחשת השואה, מפני שכשיבוא אדם לחברון ויראה את העוולות הנוראות שעושים היהודים לערבים שם, ואיך מדכאים אותם, באמת דברים נוראים, ויגידו לו זה כמו הנאצים, אז הוא יגיד זה באמת דבר נורא מאד, הוא יגיד אה, זה מה שעשו הנאצים? אז הסיפורים שהכניסו לתאי גזים ודברים כאלו זה גוזמות. אתם מבינים? כל השוואה פוגעת כאן באופן אינטלקטואלי, פנומנולוגי, זה קורה כבר עכשיו אצל אנשים שאינם מכחישי שואה. זו עוולה, זו תועבה לדבר ככה על כיפות סרוגות. אבל למשל, אותו בית ספר בתל אביב שהחליט שיום השואה יהא שווה גם לקרבנות אושוויץ וגם להשמדת הארמנים.

לכן צריך לראות מה ההבדל, זה לא רק מספרי. ישנן ארבעה עקרונות שמבליטים את ייחוד השמדת היהודים:

הנקודה הראשונה היא העקרון של הטוטליות, שפירושו בצורה חריפה, שאדם נרצח מפני שהוא נולד. ניקח את הדוגמאות האחרות של מעשים נוראים שנעשו. סטאלין הרג עשרים מיליון קולאקים, לא

באשר הם קולאקים, אלא באשר הם התנגדו לו פוליטית. הוא לא עשה תכנית עבור זה, אלא החליט לחסל אותם. הארמנים שנרצחו היו קבוצה מסויימת, שהיתה מרוכזת גיאוגרפית במקום מסויים, שהתנפלו עליהם והרגו שם באופן שיטתי קרוב למיליון איש. אבל, למשל, התורכים ששלטו בארץ ישראל לא נגעו בארמנים שהתגוררו בירושלים. לא היתה שם טוטליות של להשמיד את העם הארמני. לא חיפשו ארמנים מבית לבית באיסטנבול. זה היה מעשה זוועה נורא ואיום אבל מבחינת התופעה מסוג אחר ממה שהיה בשואה. הטוטטי הרגו חצי או שלושת רבעי מיליון הוטו, אבל זה היה סכסוך בין שבטים על אזור גיאוגרפי מסויים. גם אם תצורתו היתה נוראה, לא היתה שם הטוטליות של לחפש בכל מקום, להרוג אנשים מסיבה אחת בלבד - מפני שהם נולדו. לא מפני שהם קולאקים, מפני שהם אויבי השבט שלך, מפני שהם ארמנים נוצרים.

הייחוד של השואה הוא גם מבחינת הרוצחים וגם מבחינת הנרצחים, אבל המסתורי יותר הוא מצד הרוצחים: בהסטוריה כבר העלו יהודים על המוקד. הטוטליות של השואה היתה שאין יוצא מן הכלל. גם בסברה ושתילה הרגו נשים וילדים. אבל לא היה מקרה כזה שבו הורגים מיליון וחצי ילדים. זהו מקרה-המבחן של טוטליות ההשמדה בשואה. קחו את הדוגמא של אנה פרנק, כשחוליות אס.אס. עברו מבית לבית וסרקו אותם עד שמצאו כל משפחה שהתחבאה. בפריז ידעו שמחביאים חמשת אלפים ולא הפסיקו הסריקות עד שמצאו אותם. זה מעבר לרשעות. אין מקרה כזה בהסטוריה שבו הסיבה היחידה שאנשים נרצחו באופן טוטלי היא משום שהם נולדו, וזה שונה מהאנטישמיות הקלאסית. כאן לפנינו מושג שלא נמצא בשום מקרה אחר, שהעולם כולו יהיה 'יודן ריין'. בצורה פיזית, ממשית. לא מטפורית. ועידת ואנזה מדגימה את העניין הזה באופן מובהק.

את הצוענים לא הרגו במרוקו, או בבריטניה. אין להמעיט בסבל הצוענים אבל זה מקרה אחר מבחינה פנומנולוגית. לא היתה הגדרה שבאשר יש צוענים, יש להשמידם. אדם שנולד צועני והתפתח, ולא נשאר צועני מלוכלך אלא נעשה תעשיין או בנקאי, היו לוקחים אותו ומחסלים אותו כפי שחיסלו את היהודים? למישהו אמרו שסבא שלו היה צועני? גם במקרה של המפגרים, המשוגעים, היה רציונל ברור. הם נחשבו מעמסה על החברה. כאן יש איזו מן תפישה דרוויניסטית בלתי מוסרית עד היסוד שבשמה הורגים את המפגרים ואת המשוגעים, החלשים... אבל מישהו הלך לחפש מפגרים במחבוא? מונגולואידים במערות? מישהו עשה תכנית ליסוע לאמסטרדם או ללונדון ולמצוא את המפגרים שם? בזמן המלחמה, יצא ספר על חיי היומיום בגרמניה, המתאר שהטוטליות בגרמניה היה נמוכה הרבה יותר מהטוטליות של סטאלין. הכנסיות, העתונות, ארגוני צדקה, זעקו נגד החיסול הדרוויניסטי, והוא הופסק.

כאן אני מגיע לעניין, שאלו לא היו רוצחים. מכיוון שזה היה עניין טוטלי, אלו היו פקידים, עתונאים, משפטנים, רופאים, יזמים, חיילים, מהנדסים, נהגי רכבות, זו לא היתה כת. אי אפשר היה לבצע זאת ללא שיתוף פעולה של החברה. ולא קמה זעקה כזו כשזה הגיע להשמדת היהודים. בתחילה חלק מהכנסיות זעקו קצת, מחו על השמדת המומרים שבין היהודים. אבל כעניין חברתי, לא קמה התנגדות. פה יש עקרון של טוטליות לגבי השמדה שלא נמצא בשום דוגמא אחרת בהסטוריה. בשום מקרה אחר. מבחינת התופעה. אני הרי בא רק להדגיש את התופעות כדי שתבינו למה יכולים להגיד אין שירה אחרי אושוויץ וכדי לסתור את הסטודנט הזה שלא יבלבל את המוח ויגיד לי היו עוד מעשי זוועה. צריך לראות את הדברים כפי שהם.

הנקודה השניה היא היעדר הרציונל. גם למעשה האכזרי ביותר שנעשה יש תכלית מסויימת של רווח. האפרטהייד רצו לשמור על חברה טהורה... אפשר להתנגד כמובן לרציונל ולהגיד שהוא לא מוסרי, אבל לא זו השאלה כאן. לכן מדובר כאן ברוע הטהור. אידיאליסטי. בהקשר של השואה, זה אפילו נעשה נגד התועלת! כאן יש משהו טהור, מפני שכל הדוגמאות הכי נוראיות, תמיד אפשר להגדיר היטב מה היה הרציונל. זה התחיל עוד לפני השואה, בגירוש המדענים - אלזה מייטנר, יהודיה שגורשה מגרמניה, היתה אחת מאלו שסייעו במידה רבה לפיתוח הפצצה האטומית באמריקה. כלומר, בודאי שהגרמנים הפסידו מכך. תארו לכם שהיתה פצצה אטומית לגרמנים, אנחנו לא היינו יושבים פה עכשיו, אני מניח. אבל טוב, היו הרבה יהודים כידוע בין המדענים. איינשטיין עצמו, לא היה נותן יד. אבל אחרים היו נותנים יד. לא רוצה להגיד מילה רעה על היהודים בגרמניה. אבל, בפטרויות גדולה, הם היו מסייעים למשטר לפתח פצצה אטומית. כך אני מניח. ייתכן מפני שזה היה לפני השואה.

בפרקטיקה של השואה, היה פקיד גרמני בכיר בשם שפר, שר הבריאות והתעשייה, שנשפט לעשרים שנות מאסר בתום המלחמה. שפר כתב זכרונות שפורסמו. אדם אינטלקטואל, לא נאצי מפלצת גבלס, איך הוא שירת את היטלר, בנה לו בניינים. שפר טען לזכותו שזעק 'מה אתם עושים? אתם משמידים כוח עבודה. זו היתה הגנה שלו במשפט, שלזכותו הושמדו פחות כי הוא העסיק יהודים. לא כמו שינדלר שהעסיק יהודים כדי להצילם, שפר חרד לכוח העבודה. פועלי כפייה. בספרו כתב שזה לא

היה עניין מוסרי שלכן לא ייעשה, אלא משום שהזיק לגרמנים. אנו יודעים שיהדות הונגריה הושמדה כשהרוסים כבר התקרבו להונגריה. הגרמנים לקחו לשם כך רכבות שהיו זקוקים להן בחזית, כדי להספיק להשמיד עוד כמה יהודים. איזו תועלת היתה לרוצחים להשמיד את יהודי הונגריה כשידעו שהזמן קצר? בעודם מזרזים את התבוסה? אפילו התועלת המינימלית - היית יכול לקחת להם את שיני הזהב, לקחת את הרכוש, בלי להכניס לתאי גזים.

לא יודע. כל הנסיונות, אנטישמיות, גזענות, פה יש משהו שמעורר בי הרגשה שקרה משהו שגורם לי לארגן מחדש את מחשבותי על המציאות. היה לי מישהו במשפחה בפולין, שהתחבא. אז היה פרס, קילו מלח למי שילשין. קילו מלח. אז הוא שלח אותנו להשמדה וקיבל קילו מלח. חיים של בן אדם בעד קילו מלח. עדיין זה תועלת מפיני שהוא הרוויח קילו מלח. פה יש תופעה של אפילו לא קילו מלח.

ועכשיו רבותיי באה הנקודה השלישית שהיא הכי מטרידה. המעשה הלא רציונלי הזה נעשה בתכנון הכי רציונלי שאין דומה לו בכל מעשי זוועות אחרים שאנו מכירים מפני שזו לא התפרצות של יצרים, לא פוגרומים של המון שצועק מוות ליהודים או מוות לערבים, זו ועידת ואנזה. שזה סוריאליסטי. איש לא יאמין ואתם לא תאמינו כבר עכשיו. בהזמנה היחידה לואנזה כתוב: תוגש ארוחת בוקר. לשם הוזמנו, עכשיו תראו את הרציונליות הגמורה של התכנון ואת הצנטרליזם - כל ראשי המשרדים האזרחיים ונציגי הצבא הוזמנו לישיבה בואנזה על הפתרון הסופי של הבעיה היהודית. יש שם רשימה של מספר היהודים המשוער או מדוייק בכל ארץ וארץ בעולם - מרוקו, אנגליה, מערב אירופה...

יושבים בישיבה הזו ראשי משרדים, מפקדים, ודנים בארגון של השמדה של כך וכך מליוני אנשים. ואף אחד לא קם! זה לא אנשים תת-אדם. אף אחד לא קם, אני אומר לכם. היה יכול לקום. ואפילו שיילך למחנה ריכוז. דחילק. אדם עם חינוך הומניסטי, קנטיאני, אירופאי, עם חינוך של תרבות אירופאית. אתם מבינים מדוע זה שבר? איך יכול להיות דבר כזה שאף אחד לא אומר "מה זאת אומרת אני אתכנן את ההשמדה?", גם כשאומרים - "אנחנו רוצים גז מתאים באופן הכי יעיל להרוג בני-אדם!"

זו תופעה מסוג אחר, מה אני יכול לעשות?! זו בעיה גדולה אני אומר לכם, אני מורה לפילוסופיה, רבותיי. אני עוד אגיע לקושי של ההסטוריונים. אני מורה לפילוסופיה, אני מלמד את התלמידים, ואני אומר לכם, אין דבר כזה. זה דבר אחד.

קשה לי לומר את זה מפני שכל דבר, יש לו אסמכתא. משהו שמדגים את הדבר האמיתי. זה הדבר היחיד, אני לא יכול לחשוב על שום דבר שמשחק אותך, משתק עד כדי כך שאתה מתחיל לפקפק. אנטישמים אומרים שאפשר לפברק מסמכים ותמונות, כך הגיבו. אז שום דבר אחר. לא ארמנים ולא טוטסי ולא אוסטרים. אי אפשר להבין דברים כאלו.

זה לא רציונלי. זה חוסר רציונליות מאורגן באופן רציונלי. הזיווג הזה הוא באמת מיוחד. אני חוזר ואומר אני לא יודע שום דבר. אין לי הסברים. אני קובע עובדות פנומנולוגיות. הבעיה הזו של הייחוד הזה היא באמת השאלה למה הם עשו את זה?

אז הילברט, אחד ההסטוריונים המובהקים של השואה, אומר: הם עשו זאת בגלל שהם רצו! They did it because they wanted to (כל הסטוריון אחר היה מנסה להצדיק את זה, להסביר. זו המועקה של ההסטוריונים שכותבים על השואה, שלא מכחישים. על זה אני רוצה לומר מילים אחדות.

איך כותבים ההסטוריונים "נורמלים" על השואה? הם כותבים סקנדל -

"The extermination of the Jews grew out of the biologic and logistic insanity of Nazi ideology and for that reason, completely unlike the terrors of revolutions and wars of the past..."

הילברט מגיב על דבריהם ואומר -

"What or who was insane? the ideology or those who created it? believed it? implemented it? is insanity itself an explanation, or merely a way of saying that attempts to explain..."

כלומר כשאתה בא ואומר זה תוצאה של... אז מה אתה אומר? זה במלים אחרות, חוסר יכולת להסביר. להגיד שכולם משוגעים זה אמירה לא רצינית שאף אחד לא יאמר. אם היטלר היה משוגע, גם כל ראשי המחלקות וכל הקצינים והגנרלים ששיתפו פעולה גם היו משוגעים? כלומר, אם הסטוריון אומר דבר כזה, זה מראה שהוא נמצא במצב שאינו יכול להסביר את התופעה. התופעה גילתה אספקט אנושי שלא הכרנו, וזה הכי נורא.

much more is real than is possible. זה משפט אבסורדי מבחינה לוגית. לא יכולה להיות מציאות שאינה אפשרות. יכולה להיות אפשרות שאינה מציאות. יש אפשרות שיש בני אדם על המאדים. זו אפשרות, זה לא דבר אבסורדי. צריך לבדוק את זה. לא יכולה להיות מציאות שהיא בלתי אפשרית. לא כל מציאות היא הכרחית. היחס בין אפשרות למציאות הוא כזה שחלק מהאפשרויות מתממשות ויש כאלו שלא. עדיין, מבחינה לוגית, יש דברים שאינם אפשריים. משולש מרובע למשל. כל המציאות הפנטסטית בדינית, גם היא בגדר אפשרות. אומר יונאס שהשואה הוכיחה שהאבסורד קיים. the mind accepts the possibility of the holocaust only because it was actual. לא משום שהוא האמין שיש אפשרות כזו. זה אמיתי/אפשרי מפני שזה קרה. זה הפוך מהכיוון הלוגי שאנו מורגלים לחשוב זו. זו דרכו להסביר את הייחוד הזה של השואה. אי אפשר היה לבטא את זה במלים.

אנשים מדברים במליצות. לפני המלחמה היו מנהיגים יהודים שאמרו - אם תהיה מלחמה אז יהדות אירופה כולה... גם היהודים עצמם ואומות העולם התייחסו לועידת אוויין כמליצה. מה שחשוב הוא שכאן יש זמנים מסויימים. כמה אי רציונליות ואי התועלת שבדבר מצד אחד ומצד שני ועידת ואנזה. התכונן הזה המדוייק, שהוא באמת, אם היית מספר על זה למישהו הוא היה אומר שזה בלתי אפשרי. אבל זה היה אפשרי. הראייה היא שזה היה אפשרי. זה קרה.

יש המנסים להגיד שזה זיוף - שאת תאי הגזים בנו הציונים או האמריקאים... אני יכול להבין אנשים שאמרו שזה בלוף אחד גדול. מה אי אפשר לעשות כיום באמצעים הטכנולוגיים, המודרניים? לבנות מחנות כאלו שנראים כאילו הם ישנים זה לא כל כך קשה. חסר זיופים? מזייפים את רמברנדט..

עדיין, יש לנו את השמות. יש לנו את העדים. אני יודע, אני מקווה שלכמה שנים זה יספיק. אבל לאט לאט העניין הזה יהפוך בעייתי. וגם הסטוריונים ופילוסופים, קשה להם בעניין הזה. צריך לארגן כאן מחדש את המחשבה מפני שיש לנו בשואה גילוי שלא היה כמוהו לפני כן על הטבע האנושי -

הדבר הנורא ביותר הוא שהאנשים הללו הם בני אדם שנבראו בצלם אלוהים ולא איבדו את צלם אלוהים. כי אם היו מאבדים את צלם אלוהים, לא היינו מעמידים אותם לדין על פשעי מלחמה. אף אחד לא מעמיד למשפט נחש ארסי, או כלב שוטה. יכול להיות שאתה יורה בו. אבל לא משפט.

כשאתה מעמיד אותו למשפט, את אייכמן למשל, אתה מניח שהאיש נברא בצלם אלוהים, כלומר יש לו חופש בחירה. מה זה צלם אלוהים? האדם הוא בעל חופש, הוא יכול לעשות גם נגד רצונו של אלוהים. זה הדבר הנורא, זה כאילו מליצות להגיד שהם איבדו את צלם אלוהים, שהם חיות. אבל אם אלו חיות, מה אתה רוצה מהם? לכן, צריך להבין היטב שההסטוריונים תקועים כי האנשים הללו הם בני אדם. ולא סתם בני אדם אלא ביניהם היו אנשים מאד הגונים. זה האתגר שלא הועמד כמוהו בפני הפילוסופים. לכן אומר סקנהיים, אין, צריך מחדש להתחיל את תולדות הפילוסופיה. מפני שכאן נתגלה אספקט מסויים של what does it mean to be human. הגרמנים היו אנושיים, ולמרות זאת עשו את הדבר הזה. עומק הטבע האנושי, הנורא הזה.

ברור שכאן נגמרים ההסברים שמנסים להגיד שזה גזענות. אנטישמיות. יש כאן סתירה ברורה. הגזענות הארית עסקה בהשמדת היהודים. לא בהשמדת היפנים הצהובים או הסלאבים. זה לא רלבנטי. הערבים הם גם שמים. חגי' אמין אל חוסייני נתקבל בכבוד גדול בקרב הנאצים. גזענות יש בכל מקום. קו קלוקס קלאן, תלייה של כושים.

וכאן בא הדבר הרביעי. הרוצחים לא היו פושעים. רבותיי, האנשים הללו לא הוצאו מבתי הסוהר, לא היו פסיכופטים. פסיכופט הוא אדם שאיבד את האבחנה בין טוב ורע. עכשיו ברור שמאות אלפי האנשים שביצעו והוציאו לפועל את המדיניות הנאצית, שהחייל הזה, הוא לא פסיכופט. הוא יודע שלא מוסרי לירות באישה שמחזיקה תינוק. גם אם היתה פרטיזנית. האיש הזה אינו פושע, אינו סדיסט, אינו מפלצת, אינו חיית אדם. הוא איש הגון. מכל בחינה. הוא לא יגנוב, לא יאנוס, לא ירצח. איך אפשר להבין מה קרה שם? הרי לא היתה שם היפנוזה המונית.

הליטאים, והאסטונים, והאוקראינים, המשיכו את מסורת הפוגרומים, היו דברים מעולם. פה מדובר על אנשים מטובי הרופאים עד היום שנשבעו את שבועת הרופאים, חלקם זקנים מאד, שעשו ניסויים בזקנים ונשים. אמנים גדולים. זוכי פרס נובל היו נאצים. היידיגר היה נאצי, וגם אחרי השואה לא התנצל. זה לא שוטה הכפר שמעריץ את הפיהרר. באו אצלנו פרופסורים שמעריצים את היידגר אחרי המלחמה והוא אומר שהיו דברים אבל במלחמות נהרגים. לכן, מדובר באנשים הגונים באמת.

הימלר נאם נאום לפני אנשי האסאס ואמר: אני יודע שאתם עומדים במבחן קשה. ותצטרכו לראות ערמות שלמות של הרוגים, נשים, ילדים. אתם צריכים לעמוד במבחן הזה ולהישאר אנשים הגונים.

והם עמדו במבחן הזה. מפקד אושוויץ מספר שהיתה שם אמא אחת שהתחילה להרגיש מה הולך לקרות, ואומר: באותו רגע נזכרתי בשני הילדים שלי בבית. הוא היה איש משפחה למופת.

חנה ארנדט, פילגשו של היידגר, פילוסופית נציגת השמאל היהודי האנטי-ציוני, צפתה במשפט אייכמן וטבעה בעקבותיו את המשפט הידוע - הבנאליות של הרוע. יש בזה אמת מסויימת. לא איזה דמון, איזה אטילה ההוני, איזה ג'ינג'יס חאן... זה פקידים עשו את זה. גם אם היו נלהבים מאד. אייכמן אמר שהוא הולך לקברו שבע רצון. זה בנאליות. אבל מה זה בנאליות? השואה היא לא דבר בנאלי, המעשה הוא בנאלי. זה יותר דמוני מדמוני. דווקא משום שהיו אנשים נורמלים, נחמדים, הגונים, אני בטוח... היו הרבה מאד משתפי פעולה בקרב הגרמנים, לכן - היא מתרצת. אייכמן התעלף כשראה מראות קשים מדי.

היו רק מעטים שלא רצו לקחת חלק בזה. זו לא היתה רוסיה הסובייטית. לא הוציאו להורג אנשים שאמרו שאינם רוצים אלא שלחו אותם לחזית.

קשה מאד לקרוא לזה בנאליות. דווקא הבנאליות של הרוע הזה הופכת אותו ללא בנאלי.

לכן, סימני ההיכר האלו אינם נכונים במקרים האחרים להסברת, הבנת התנהגות של רוצחים. רוצחים מסוג מיוחד. אין ויכוח על כך.

רק מלים אחדות על הייחוד מצד הנרצחים. אני לא רוצה לדבר עליהם, לא יכול לדבר ולא יכול לשפוט, לא יודע. זה פוסט-פקטום, אחרי מעשה. עניין קשה. עניין הרוצחים מעלה שאלות מבחינה פנומנולוגית, ארבעת הקושיות שאני מעלה יחד.

מצד הנרצחים, אציין רק שזו הפעם היחידה בהסטוריה של העם היהודי, או של כל עם שהוא, אבל נעזוב, ניקח את העם היהודי שמספיק סבל, שרוב הנרצחים לא הבינו על מה ולמה. לא מדוע ולא למה. לא מה הסיבה לכך ולא מה התכלית. רוב הנרצחים היו אנשים שבאו מאירופה, איך נאמר, חילונים מודרניים, ודאי זה נכון לגבי כל יהודי הולנד, גרמניה, אוסטריה, כל מערב אירופה, שלא הבינו בכלל. היו כמה דתיים חרדים שאמרו - זה גורלנו, אנו ממשיכים את קדושינו מהדורות הקודמים. הורגים אותנו בגלל שאנו יהודים. אלו גויים, שונאי ישראל. חרדים אלו שרו "אני מאמין באמונה שלמה" בעת שהיו בתאי הגזים, באלוהי המשיח. זו הגדלות הגדולה באמת של רוח האדם, העם היהודי ימשיך להתקיים למרות כל זאת. לא מדובר עליהם. מדובר על רוב האנשים שלא ידעו על מה ולמה. בעיקר, פטריוטיים, שלא ידעו מה רוצים מאיתם.

המצב הזה לא היה בארץ מצרים, לא היה בימי הביניים, לא היה בימי פוגרומים שם ידעו שצריך לברוח. כאן גם הבריחה לא היתה מתקבלת על הדעת. בקיצור, לא הבינו שפה הם נרצחים פשוט מפני שהם נולדו! הרי מי היה יכול להבחין בין הולנדי יהודי להולנדי גוי?

הרגו יהודים רק מפני שהיו קיימים. הסיבה הריאלית שבעטייה עשו השמדה, רק מפני שהם קיימים. למה בכלל להרוג אותם? אין לך תשובה או סיבה, אתה לא מפחד מהם, זה לא עניין של תועלת. רק הסטוריונים שלא מתביישים יכולים להגיד שהיה בזה טעם. שמצטטים את ויצמן שאמר באמריקה "העם היהודי מכריז מלחמה על גרמניה..."

זה דבר ראשון התחושה של הנרצחים שהיא יחידה במינה.

הדבר השני הוא שבפעם הראשונה לנרצח אין שום אופציה. זו פעם ראשונה בהסטוריה. המיוחד הוא שהרוצחים תכננו בועידת ואנזה ללכת לכל מקום ולהשמיד את היהודים. אמר חיים גורי דבר נכון - זה המקרה היחיד בהסטוריה שלקחו לאדם את האפשרות להיות בוגד. אם ארמני היה מתאסלם או הולך לצבא התורכי היה צריך להשמיד אותו? או הצועני, שנעשה בנקאי... לא עזר ליהודים. לא היתה להם אופציה. מה זה אומר עבור הנרצחים? דבר נורא ביותר. הרגו ליהודים את האפשרות היחידה למות בכבוד, מפני שאין לך קידוש השם. אי אפשר למות על קידוש השם. לקחו להם את קידוש השם. במגנצה הלכו היהודים, שחטו את ילדיהם, שחטו את עצמם, ובלבד שלא להתנצר.

איפה אפשר היה למות בשואה על קידוש השם? רק לחיות על קידוש השם כל עוד היו חיים. זו אחת הדוגמאות היחידות שהיו אנשים דתיים, ניסנבויים אמר זה, אחד ממנהיגי 'המזרח' שניספה, שאמר: מצווה עלינו עכשיו היא לחיות (כלומר, עד שאנחנו מתים). אני ממליץ לכם לקרוא ספר מדהים, "שו"ת מן השואה", אני יודע - האם מותר לאכול פרוסת לךם בפסח? או שצריך להסתפק רק במים? שאלה הלכתית. מה עם עגונות? יש לנו שו"ת אחד, באושוויץ, שאבא שואל את הרב שהיה שם, שהוא נמצא בבעיה. הילד שלו נמצא במחנה של הילדים. והוא קיבל הוראה מקאפו לעשות רשימה של ילדים. ויש לו יהלום בנעל והקאפו בעד שוחד מוכן להציל את ילדו. והאב שואל את הרב איך להתנהל. והרב מתחמק, אומר שאין לו ספרים. והאב אומר: אני רוצה לנהוג לפי תורה. יש הלכה מפורשת שאין

לקחת ילד אחר. אז האב שמע בקול ההלכה... זה לא סיינס פיקשן. זה אדם שצריך להחליט, רב פוסק הלכה. אנשים אלו קידשו את חייהם. אבל קידוש השם היה בלתי אפשרי. וזה היה המקרה היחידי שזה היה בלתי אפשרי. אי אפשר היה לשתף פעולה, להצטרף לאויב. גם יודנראטים נרצחו. הנרצחים מצאו עצמם בסיטואציה ששום אדם לא עמד בה מעולם, יהודים ולא יהודים. לא יכלו לבגוד.

השאלה, באיזו מידה היה אפשר אחרת מצד הנרצחים, היא שאלה נוראה מאד. אני לא יכול לדבר על זה. אי אפשר לשפוט את זה. אמרתי זאת פעם, זו חוכמה לאחר מעשה. הרמב"ם אומר, אם באו לקהילה ואמרו לה תנו לנו אחד או נהרוג את כולכם, ימותו כולם ולא יאפשרו להם לקחת נפש מישראל. על סמך זה, פסק אותו רב במחנה.

הסיטואציה שבה אומרים - תכין לי רשימה של כך וכך אנשים כדי לשלוח אותם, ואתה צריך להחליט את מי להכניס לרשימה, היא סיטואציה שבה הרמב"ם אומר אסור לקיים. אילו היו כל היהודים נשמעים להוראה הזו, אולי לא היו הורגים שישה מיליון, אולי שני מיליון. **השאלה המכרעת היא האם ההישרדות בחיים, האם החיים זה ערך עליון? האם ההישרדות בחיים ששמרה על העם היהודי משך כל הדורות שעברו השפלות ובלעו את הרוק אבל הצליחו להתקיים, לא נוצר מצב בפעם הראשונה בהסטוריה, שהסיכוי היחיד להישאר בחיים היה... בכל תולדות ישראל אמרו לא חשוב, יורקים לנו בפנים, משפילים אותנו, אנו נישאר בחיים. צריך לרקוד בפני הפריץ.... כי ההישרדות היא הדבר הכי חשוב. שם פתאם יצא מצב שאילו ההישרדות היא לא העיקר, היה יותר סיכוי של הישרדות. אפילו, תחשבו על זה, יש ביקורת על זה שמדברים על יום השואה והגבורה, מורדי גטו ורשה, שישה שבועות לקח לצבא הגרמני לגמור את המרד. אתם יודעים כמה אקדחים היו להם. אני הראשון שהייתי אומר 'השתגעתם'? יש רגע שבו החיים הם לא ערך עליון. **הדבר הבזוי הזה של כבוד... יש חכמים שראו את זה מראש, לא ידעו שתהיה השמדה אבל לא רצו לראות רשעים שבזזים זקנים וברחו משם.****

העניין הוא שיש ערכים מסויימים שהם מעל, היו יכולים לתת את האפשרות לקידוש השם יותר מוקדם ואולי אפילו לתוצאות פחות קטלניות. לא תמיד אפשר לעשות את זה, אבל את הפרינציפ הזה אפשר לשמוע, ובזה אסיים, במלים של יאנוש קורצ'אק. הייתי משמיע זאת לאנשים שאומרים ששום דבר לא שווה למות בשבילו. בעת שפונה עם ילדיו היתומים לרכבת, עצר לידו קצין גרמני ואמר לו: אתה יאנוש קורצ'אק? אתה כתבת את 'המלך מתיא הראשון'? משום שהוא קרא את הספר, ספר ילדים מקסים. אמר, כן... אז הוא הסתכל עליו ואמר: לא כולם מנוולים. והלך. הילדים לא יכלו להינצל. הוא יכול היה להינצל, אפילו לטובת אחרים, להציל אחרים. החיים זה לא ערך עליון. זה לקח שאפשר ללמוד אחרי מעשה. אני לא שופט את הנרצחים.

הדבר המדכא מאד הוא שאני פוגש אנשים מחנכים, הם לא מכירים את הדברים האלמנטריים, מלמדים את השואה בהיסטוריה, לא ביהדות, ולא יודעים להסביר את הייחודיות. לכן זו טעות בעיניי לומר שהשואה מוכיחה את צדקת הציונות. כל אחד מאתנו היה יכול להיות שם. זו ועידת ואנזה. פלשתינה, 400 אלף. זה פרינציפ. אנשים מסבירים את המשבר הכלכלי בגרמניה, כאילו לא היה משבר באמריקה. זה מה שמלמדים בבתי הספר שלנו, כדי להסביר את מעשי הגרמנים. מסבירים את האינפלציה.

היטלר כתב בצוואה האחרונה שלו, לפני שהוא יורה בעצמו, לא לשכוח! לבער את הגזע היהודי. זה מה שהוא חושב לפני שהוא יורה בעצמו. זו דיספרופורציה זועקת לשמיים. אז נותרו עוד עשרה מיליון יהודים, אז מה?. מילותיו האחרונות לאנושות כולה. זה מסתורי, אני לא מבין את זה. אז היטלר היה משוגע. זה היה הטירוף שלו.

איך מסבירים אנשים מאמינים את השואה?

יש שני הסברים שסותרים זה את זה. הרב מסאטמר כתב ספר שמסביר היטב את השואה כעונש על עבירה על שלוש השבועות שהשביע הקב"ה את ישראל... כלומר, שהשואה היא עונש על הציונות. זה הסבר תיאולוגי. לא היתה זוועה כזו, מרד כזה כמו הציונות, שבה להביא את הלאומיות החילונית במקום תורת ישראל. היו תנועות משיחיות אבל לא כזו.

הסבר אחר, הפוך אבל מאותו סוג ומזעזע לא פחות, זה הרב טייכלר?... מחסידי מונקאץ, חסידות עוד יותר אנטי-ציונית, שאומרת שאסור אפילו לגעת בישראל או לבוא אליה. האיש הזה ישב בבודפשט כשהגרמנים נכנסו וכתב שם ספר שנקרא "אם הבנים שמחה", שאומר שהשואה היא עונש על כך שעם ישראל התנגד! לציונות. דווקא החסיד מונקאץ' הזה, שהולך לאשוויץ, אומר שהשואה פתחה את עיניו. הדיאלקטיקה הזו שדווקא החילונים בנו את ארץ ישראל, יש בזה משהו. אי אפשר להסביר

את השואה הזו אלא בדבר כל כך יוצא דופן. והעונש הזה על כל היהדות החרדית הוא בגלל שדחו את הציונות החילונית. שאין לעם היהודי עתיד אלא בארץ ישראל. השואה פקחה את עיניו, שינתה את דעתו.

--

מסקנה ראשונה - צריך להבין מחדש כמה מסוגל האדם לעשות, מעבר למה שחשבת. מי יודע מה עוד? מעשי זוועה, יש מספיק.

לא מדאיג אותי בכלל אם תחזור שוב שואה, ליהודים או לאחרים. גם לא מעניין אותי שיש עוד נאצים. ההיפך, זו הוכחה שהעבר קרה.

מסקנה שניה - טנק מרכבה ממלא אותי שמחה. אני מיליטריסט. בגלל השואה. ליהודים לא יעשו את זה יותר. אבל בערב מלחמת ששת הימים, באופן די ספונטני, אמרו - לפחות אושוויץ כבר לא יהיה פה....

(ערכה: עפרה גרייצר)